

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლა

სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამა
ფილოლოგია

ხელნაწერის უფლებით

კესო გეჯუა

მეგრული სიტყვა-ფორმები და ქართველთა
სამწიგნობრო ენის ლექსიკური ფონდი

ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი ნაშრომის

სადისერტაციო მაცნე

0232.1.3 ფილოლოგია

თბილისი
2020

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლაში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელები:

ტარიელ ფუტკარაძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

რევაზ შეროზია - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

ოფიციალური შემფასებლები:

მანანა ტაბიძე - ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ასმათ შონია - ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2020 წლის 18 მაისს, 17:00 საათზე, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის სკოლის სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე. საგანგებო მდგომარეობის პირობებში დისერტაციის დაცვა ჩატარდება ონლაინ რეჟიმში, დისტანციურად. საჯარო დაცვის პროცესში მონაწილეობა შესაძლებელია შემდეგი ბმულის საშუალებით: <https://zoom.us/j/8978585107>

სადისერტაციო მაცნე დაიგზავნა 2020 წლის „_____“ _____

სადისერტაციო საბჭოს ფილოლოგიის სექციის სწავლული მდივანი, ფილოლოგიის დოქტორი,
ნინო მამარდაშვილი

ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალურობა

მეგრული მეტყველების, შესაბამისად, მეგრული ლექსიკის, ადგილის საკითხი ქართველურენოვან სივრცეში ძალზე აქტუალურია საენათმეცნიერო წრეებში.

უძველესი დროიდან მოყოლებული ვიდრე XIX საუკუნის 70-იან წლებამდე, მეგრული ლექსიკა განიხილებოდა ქართული სამწიგნობრო ენის მძლავრ შენაკადად. მეფის რუსეთის მოხელეებმა XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან აქტიურად დაიწყეს ქართველთა ენობრივ-ეთნიკური დანაწევრების პროცესი „გათიშე და იბატონეს“ პოლიტიკის საფუძველზე; კერძოდ, ჩამოაყალიბეს მეგრულის დამოუკიდებელ საეკლესიო და სალიტერატურო ენად ფორმირების შორსგამიზნული და უდავოდ მავნებლური გეგმა. აღნიშნული „რუსული პროექტი“ გაგრძელდა საბჭოთა პერიოდში და გრძელდება დღესაც; კერძოდ, დღესაც არის აქტიური მცდელობა, შეიქმნას „მეგრული სალიტერატურო ენა“; შესაბამისად, აქტიურად მიმდინარეობს მეგრულის „თარგმნით“ ლექსიკონებზე მუშაობა, რათა მომზადდეს საფუძველი, რომ ამ მეტყველებას დამოუკიდებელი ენის სტატუსი მიენიჭოს.

ქართველთა დამანაწევრებელი ენობრივი პოლიტიკის წინააღმდეგ აქტიურად გაილაშქრეს XIX-XX საუკუნეების ქართველმა საზოგადო მოღვაწეებმა, კლასიკოსმა მწერლებმა, მეცნიერთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა. მეგრული მეტყველების ლექსიკას ისინი განიხილავდნენ როგორც ქართული სამწიგნობრო ენის გამდიდრების წყაროს. თუმცა რუსულმა პოლიტიკამ თავისი კვალი მაინც დააჩნია ისეთ განძს, როგორცაა 1950-1964 წლებში არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით დაბეჭდილი „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რეატომეული. ტრადიციულად ქართველთა სამწიგნობრო ენის (ქართველური ენის) ლექსიკონებში შეჰქონდათ ისეთი ქართველური დიალექტური ლექსიკა, რომელთა გამოყენებაც შესაძლებელი იყო სამწიგნობრო ენაში (მათ შორის მეგრული ლექსიკაც). ეს ტრადიცია გარკვეულწილად შენარჩუნდა ქეგლ-შიც; თუმცა, როგორც ჩანს, საბჭოთა რეპრესიული რეჟიმის პირობებში, შეუძლებელი გახდა ადეკვატურად აღნუსხულიყო ყველა ქართვე-

ლური ქვესისტემის ლექსიკა; კერძოდ, დიალექტური ერთეულები-დან ქეგლ-ში შესაბამისი კვალიფიკაციით არ არის შეტანილი არც ერთი მეგრული, ლაზური ან სვანური სიტყვა (როგორც მითითებულია სხვა დიალექტებისა თუ ენების ფაქტები). არც ისეთი შემთხვევებია აღნიშნული, როცა რომელიმე ფორმა გურულთან ან იმერულთან ერთად მეგრულშიც დასტურდება. მიზეზი: საბჭოთა პერიოდში გაბატონებული იდეოლოგიის მიხედვით, მეგრულ-ლაზური და სვანური „უმწერლობო ენებად“, „ტომობრივ ენებად“ მიიჩნეოდა.

დღეს არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილება მუშაობს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალ რედაქციაზე. ქართული (/ქართველური) ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალი კონცეფცია შემუშავდა საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრშიც; შესაბამისად, ვფიქრობთ, წარმოდგენილ კონტექსტში მეტად მნიშვნელოვანია მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილის განსაზღვრის შესახებ დეტალური და მრავალმხრივი ანალიზი.

კვლევის ძირითადი მიზანი და ამოცანები

წინამდებარე სადისერტაციო ნაშრომი მიზნად ისახავს ლექსიკოგრაფიული და ლექსიკოლოგიური ანალიზის საფუძველზე წარმოვადგინოთ მეგრული ლექსიკის პერსპექტივა ისტორიული დინამიკის გათვალისწინებით. ქართველთა სამწიგნობრო კულტურის ისტორიაში მეგრული ლექსიკის ადგილის წარმოსაჩენად ჩვენი კვლევის მიზნად დავისახეთ:

- 1) მეგრული სიტყვა-ფორმების მოხმარების მასშტაბი XX საუკუნის 50-იან წლებამდე მოღვაწე მწერალთა, მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა თვალსაზრისების მიხედვით;
- 2) მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილი ქართველურ ლექსიკონებში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე;
- 3) მეგრული სიტყვა-ფორმების ფორმობრივ-სემანტიკური და ლექსიკოგრაფიული ანალიზი...

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, **განისაზღვრა ამოცანებიც;** კერძოდ:

- 1) ლექსიკოგრაფიული საკითხის მიმოხილვა;
- 2) საქართველოს ენობრივ პოლიტიკაზე რუსული გავლენის წარმოჩენა;

- ქ) დიალექტურ ლექსიკასთან მიმართებით ქართველი მოღვაწეების ენობრივი კონცეფციების შეპირისპირებითი ანალიზი;
- ქ) „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (1950-1964) ლექსიკოგრაფიული პრინციპების ანალიზი.
- ქ) „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის კონცეფციის მიმოხილვა;
- ქ) მეგრული ლექსიკონების კონცეფციების განხილვა;
- ქ) მეგრული სიტყვა-ფორმები „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ ფიქსირების მიხედვით.
- ქ) მიზნებიდან და ამოცანებიდან გამომდინარე, გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომების კრიტიკული ანალიზი და პრესის მასალების, სხვადასხვა სახის ლექსიკონების, მხატვრული ლიტერატურის ფაქტების განხილვა.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე და ძირითადი შედეგები

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ აუცილებელია მეგრული სიტყვა-ფორმები შევიდეს ქართული (ქართველური) ენის განმარტებით ლექსიკონში, რომელიც არის ქართული სამწიგნობრო ენის უპირველესი ბაზა (მეგრული ლექსიკა თუ გახდება ქართველთა სალიტერატურო ენის ბაზა, მნიშვნელოვნად გამდიდრდება ქართული სალიტერატურო ენა).

სადისერტაციო ნაშრომში გაანალიზებულია მეცნიერთა თუ საზოგადო მოღვაწეთა განსხვავებული მიდგომები ქართველური ქვესისტემის ლექსიკის მიმართ. ჩვენ მიერ მოძიებული და გაანალიზებულია მეგრული ლექსიკური ერთეულები კ. გამსახურდიას, ლ. ქიაჩელის, ნ. წულეისკირის შემოქმედებიდან, ასევე ს.ს. ორბელიანისა და ი. ჭყონიას ლექსიკონებიდან.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები

თანამედროვე ლექსიკოგრაფიული და ლექსიკოლოგიური კვლევების გათვალისწინებით ნაშრომში მეგრული სიტყვა-ფორმები გაანალიზებულია 15-საუკუნოვანი ქართული სამწიგნობრო ენის ქმნადობის ისტორიასთან მიმართებით. საკითხის შესწავლისას გამოყენებულია როგორც აღწერითი, ისე ისტორიულ-შედარებითი მეთოდები.

ნაშრომის თეორიული ღირებულება

სადისერტაციო ნაშრომის დასკვნები მნიშვნელოვანია:

- 1) ეროვნული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალი კონცეფციის შემუშავებისათვის;
- 2) სამწიგნობრო ენისა და დიალექტური ლექსიკის გამიჯვნის თეორიული საფუძვლის მომზადებისათვის;
- 3) სამწიგნობრო ენის ქმნადობის ისტორიის გათვალისწინებით მოცემული მეტყველების ლექსიკის ადგილისა თუ სტატუსის განსაზღვრისათვის.

ნაშრომის პრაქტიკული ღირებულება

ნაშრომში დასაბუთებულია, რომ ქართველთა დედაენის - ქართველური (ქართული) ენის - განმარტებით ლექსიკონში უნდა აისახოს ყველა ქართველური ქვესისტემის ის ლექსიკა, რომლის დამკვიდრება გაამდიდრებს ქართველთა მრავალსაუკუნოვან სამწიგნობრო ენას; კერძოდ, სადისერტაციო ნაშრომში განხორციელებული კვლევა მნიშვნელოვანია მეგრულის, ასევე, სხვა ქართველური ქვესისტემების ლექსიკით ქართული სამწიგნობრო ენის გამდიდრებისათვის.

ნაშრომის სტრუქტურა და მოცულობა

კვლევის მიზნებისა და დასახული ამოცანების შესაბამისად არის წარმოდგენილი ნაშრომის სტრუქტურაც; კერძოდ: სადისერტაციო ნაშრომი შედგება წინასიტყვაობის, შესავლის, სამი თავის, დასკვნითი დებულებებისა და დამოწმებული ლიტერატურისაგან.

შესავალ ნაწილში მოცემულია ლექსიკოგრაფიული მიმოხილვა.

პირველ თავში თავმოყრილი და გაანალიზებულია მეგრული ლექსიკის საკითხი XX საუკუნის 50-იან წლებამდე მოღვაწე მწერალთა, მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა თვალსაზრისების მიხედვით. მასში გამოიყოფა **ხუთი** პარაგრაფი **ცამეტი ქვეპარაგრაფით**, რომელშიც დაწვრილებით არის განხილული მეგრული ლექსიკის ადგილი და ქართველი მწერლებისა თუ საზოგადო მოღვაწეების დამოკიდებულება ქართველთა სამწიგნობრო ენაში მეგრული სიტყვა-ფორმების გამოყენების მიმართ; ასევე გაანალიზებულია სამეცნიერო საზოგადოების წარმომადგენელთა მოსაზრებები მეგრულის ადგილზე.

მეორე თავი ეხება მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილს ქართველურ ლექსიკონებში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე. **ხუთ** პარაგრაფად წარმოდგენილია: არნოლდ ჩიქობავას თვალსაზრისი მეგრული მეტყველების სტატუსის შესახებ; „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (1950-1964) ლექსიკოგრაფიული კონცეფცია; დისკუსია „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონის“ კონცეფციის შესახებ კ. გამსახურდიასა და არნ. ჩიქობავას შორის; „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის კონცეფცია; მეგრული ლექსიკონების კონცეფციების მიმოხილვა.

მესამე თავი მოიცავს მეგრული **სიტყვა-ფორმების ანალიზს** **ოთხ** პარაგრაფად. თითოეულ პარაგრაფში მასალა განხილულია „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ მოცემული კვალიფიკაციების კუთხით; გაანალიზებულია ისეთი ლექსიკაც, რომელიც არ დასტურდება ხსენებულ ლექსიკონში.

დასკვნით დებულებებში შეჯამებულია კვლევის შედეგები.

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

შესავალი

შესავალ ნაწილში მიმოვიხილავთ ლექსიკოგრაფიული მუშაობის ტრადიციას საქართველოში. თავდაპირველი ლექსიკოგრაფიული მუშაობის განვითარებაში დიდი ღვაწლი მიუძღვით ექვთიმე მთაწმიდელს, ეფრემ მცირეს, იოანე პეტრიწს, იოანე ზოსიმეს, გიორგი მთაწმიდელსა და სხვ., როგორც ქართველური ლექსიკის შერჩევით სამწიგნობრო ტერმინოლოგიის შემქმნელებს.

XVI-XVII საუკუნეებში ჩნდებიან პირველი ქართველი ლექსიკოგრაფები, რომელთა სახელებთანაა დაკავშირებული ორიგინალური ლექსიკოგრაფიის განვითარება. აღსანიშნავია ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის, ფარსადან გორგიჯანიძის, ვახტანგ მეექვსისა და, რაც მთავარია, სულხან-საბა ორბელიანის უდიდესი ღვაწლი.

ლექსიკოგრაფიული საქმიანობა გააგრძელეს დავით და ნიკო ჩუბინაშვილებმა. ილია ჭყონიამ „სიტყვის-კონაში“ წარმოადგინა ლექსიკა, რომელიც არ დასტურდება სულხან-საბასა და დ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონებში.

XIX საუკუნის ბოლო წლებში აქტიური მოთხოვნა იყო შექმნილიყო ვრცელი განმარტებითი ლექსიკონი. მიუხედავად მეცნი-

ერთა ძალისხმევით, ლექსიკონი არ გამოცემულა. მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დროს მოხერხდა ჩამოყალიბებულიყო „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის კომისია“ (1945წ.) და ხანგრძლივი მუშაობის შედეგად შექმნილიყო „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რვატომეული (1950-1964).

ამასთან, აქტიურად მიმდინარეობდა და დღესაც მიმდინარეობს მუშაობა ქართველური დიალექტების ლექსიკონის შესასწავლად. გამოიცემოდა ლექსიკონები. XX საუკუნის დასაწყისიდან გამოცემული მეგრული ლექსიკონების ნაწილი იყო განმარტებითი, ნაწილი - თარგმნითი. ამაზე მეტყველებს მათი სახელწოდებებიც. „თარგმნითი“ მეგრულ-ქართული ლექსიკონების დასახელებაში ასახულია რუსული პოლიტიკის მიზანი - მეგრული, ლაზური და სვანური მეტყველებები გამოეცხადებინა დამოუკიდებელ, უმწერლობო ენებად. უკანასკნელ ხანებშიც აქტიურად გამოიცემა სამენოვანი და ხუთენოვანი ლექსიკონები (უცხოური ფონდების ჩართულობით), რომელთა მიზანია მეგრულ-ლაზური და სვანური მეტყველებები საერთაშორისო სივრცეში კვალიფიცირდეს, როგორც „უმცირესობების ენები“.

I თავი

მეგრული სიტყვა-ფორმების საკითხი XX საუკუნის 50-იან წლებამდე

1.1. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიხედვით (უძველესი დროიდან ვიდრე XVIII საუკუნემდე)

ქართული სალიტერატურო ენა ისტორიული განვითარების ხანგრძლივ და მრავალფეროვან გზაზე უწყვეტად მდიდრდებოდა დიალექტებით.

სხვა მეტყველებებთან ერთად მეგრულ-ლაზური მასაზრდოვებელი იყო ჯერ კიდევ იოანე პეტრიწის (XI-XII სს.) შრომებისათვის. სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთხელ აღინიშნა

მწიგნობრის მიერ მეგრული „ჟირი“-ს შემოტანა სალიტერატურო ენაში, როგორც „მეორე ხმის გამომცემი სიმი საკრავისა“ (პეტრიწი, 1940:289). ამასთან, საინტერესოა „მედინი“, „უდინი“ ფორმებიც, რომლებიც თავის მხრივ მეგრულ „დინაფა“-ს (დაკარგვა, გაქრობას) გულისხმობს. იოანე პეტრიწმა შექმნა ქართული მეცნიერული, ფილოსოფიური ენა „გალექსებული“ და „მესხუე მდაბრიონთაგან“, რომელიც ჩამოძვრნილი იყო ისევ და ისევ საერთო-სახალხო, ცოცხალი მეტყველების მასალაზე დაყრდნობით.

XII საუკუნის მსოფლიო ლიტერატურის შედეგრი, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“, ნათლად წარმოგვიდგენს იმდროინდელი სალიტერატურო ენის სრულყოფილებას. „ვეფხისტყაოსანში“ დაფიქსირებული დიალექტური ფორმები გვიჩვენებს, რომ დასავლური კილოები ოდითგანვე იყო ერთიანი ენობრივი სივრცის ნაწილი.

ეს ნათლად ჩანს სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონშიც, რომლის შექმნის უმთავრესი მიზეზი, როგორც „ანდერმ-ნამაგიდან“ ჩანს, იყო ქართული ენის გადარჩენა შერყენისა თუ გაქრობისაგან. ამისთვის კი შესაკრებ ფონდს წარმოადგენდა საერთოქართველური მასალა („შესრულებული და განვრცელებული“ ფარნავაზ მეფის დროიდან მოყოლებული - კ.გ.) როგორც წერილობითი წყაროებიდან, ისე ზეპირი გზით მოპოვებული. მეგრული მეტყველება ერთ-ერთ ამ წყაროს წარმოადგენს ლექსიკოგრაფისათვის. ნაშრომში წარმოვადგენთ ჩვენ მიერ გამოვლენილი მეგრული წარმომავლობის ლექსიკის ანალიზს: განლიგება, გურიობა, დაჩინჩება, კოლომანი, ნარინ, საყუდელი, ფელიკი.

1.2. მეგრული, როგორც „ახალი სალიტერატურო ენა“ რუსეთის იმპერიის ჩინოვნიკთა მიხედვით (1860-1933 წლები)

მეფის რუსეთის და შემდეგ საბჭოთა პერიოდის მესვეურთა მიდგომები ქართველური ენობრივი ერთიანობის რღვევისკენ იყო მიმართული. კერძოდ, მათ მიზნად დაისახეს „მეცნიერული“ „კვლევებით“ (კვაზიმეცნიერულად) საქართველოს კუთხური მეტყველებების დამოუკიდებელ ენებად გამოცხადება და ამ „ენებზე“ საქმისწარმოებისა თუ საეკლესიო ღვთისმსახურების დაწყება. ამისთვის მეგრული და სვანური მეტყველებებისთვის

ანბანიც შექმნეს. XX საუკუნეში ეს ფსევდომეცნიერული იდეოლოგემა ფართოდ გავრცელდა მთელ მსოფლიოში და დღესაც აქტიურად გამოიყენება საქართველოს წინააღმდეგ მიმდინარე საინფორმაციო ომში.

ვფიქრობთ, ამ კვალს მიჰყვება დღეს საქართველოს გარეთ თუ საქართველოში არსებული ზოგი ჯგუფის „მუშაობა“, რომელთა მოთხოვნები არა მარტო მეგრულად სწავლა-განათლებას გულისხმობს, არამედ სამეგრელოს პოლიტიკური ავტონომიის მოთხოვნამდეც მივიდა.

1.3. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიხედვით (XX საუკუნის 50-იან წლებამდე)

ქართველთა ენობრივ-ეთნიკურ დანაწევრებას XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში წინ აღუდგნენ გამორჩეული ქართველი საზოგადო მოღვაწეები: დიმიტრი ყიფიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ვაჟა-ფშაველა, ნიკო დადიანი, კონსტანტინე გამსახურდია და სხვ.

დიმიტრი ყიფიანი მეგრელებისთვის, როგორც ნებისმიერი ქართველისთვის სამწიგნობრო ქართულ ენაზე სწავლებას სავსებით ბუნებრივ და გასაგებ საქმედ თვლიდა. მან დააყენა საკითხი სალიტერატურო ენის ხალხურ ენასთან დაკავშირებისა და მძიმე ფორმებისაგან ლიტერატურული ენის გაწმენდის თაობაზე. მისთვის სამწერლო ენის ერთადერთი საიმედო საფუძველი ხალხის ყოველდღიური სასაუბრო ენაა, რომლისგან გათიშვა მწიგნობრულ ენას მკვდარ ენად გადაქცევის საფრთხეს უქმნის.

იაკობ გოგებაშვილი: „მეგრელების არაქართველებად გამოცხადება, რომელთაც არ აქვთ არც ანბანი, არც დამწერლობა, არც ლიტერატურა, ნიშნავს მათ წაერთვათ მთელი სახელოვანი წარსული, მთელი ისტორიული მონაპოვარი და გამოცხადდნენ გონებრივ ლატაკებად. ასე მოქცევა ნიშნავს ერთმანეთს დაამორონ ის, რაც ღმერთს, ბუნებას და ათასწლოვან ისტორიას შეუერთებია“ (გოგებაშვილი, 1954:439).

აკაკი წერეთლის მიდგომა მეგრული მეტყველებისადმი ერთგვარად წააგავს სულხან-საბას მიდგომას, როცა აცხადებს, რომ „**მეგრული კილო ჩამორჩენილი ქართულია**“, მაგრამ ამასთან მეგრულს „**ნამდვილ ქართული სიტყვების სალარო**“ უწოდა – „*მეგრულ ენაში კი შენახულან მარგალიტებად ეს ძველი სიტყვები... ჩვენ გურჩევთ ჩვენს მწერლებ-მწიგნობრებს, მეტი ყურადღება მიაქციონ მეგრულს, რომ იქიდან ამოკრებილი სიტყვებით შეივსონ დღეს მათი შელახული ქართული ლექსიკონი*“ (წერეთელი 1961:427-429). აქვე აღვნიშნავთ, რომ ტერმინ „ენას“ აკაკი წერეთელი იყენებს როგორც მეტყველებას და არა, როგორც ერის იდენტობის განმსაზღვრელ ფაქტორს.

იმპერიული პოლიტიკის წინააღმდეგ, ქართველი ერის ინტერესების დასაცავად თანამოაზრეებთან ერთად იბრძოდა **ილია ჭავჭავაძე**. წერილში „**ზოგიერთი რამ**“ ილია ნათლად ასახავს, როგორ შეიძლება ენობრივმა დაქუცმაცებამ ეროვნულ დაქუცმაცებამდე მიგვიყვანოს: „*ის შემკრებლობითი, დიდებული ერთიანი აზრი, რომელსაც ყოველი ჩვენგანი ქართველობაში უნდა ხედავდეს, ის სახელი, რომელიც ყველას გვერქვა, დაირღვა, ჩვენის გონებიდამ ამოიშალა, და ქართველი ეხლა ერთის კუნჭულის მცხოვრებთა საკუთარი კერძობითი სახელი-და გახდა და არა საერთო, საყოველთაო მთელის იმ ხალხისა, რომელიც ერთად ტანჯულა, რომელსაც ქართველთა შესისხლულის ისტორიის მძიმე უღელი ჭირში, თუ ლხინში, ერთად მმურად უწევნია, რომელსაც ერთისა და იგივე ენით ჭირში უგლოვნია, ლხინში უმხიარულნია... იმერელი, გურული, მეგრელი, ქართლელი, კახელი - ეს ცალცალკედ მითვისებული, კერძობითაც მიღებული, განმყოფელი სახელები, ჩემის ზემოხსენებულის სიტყვის ცხადი მაგალითებია*“ (ჭავჭავაძე, 2012:48-49).

1902 წელს, რუსულ ენობრივ დივერსიას კონკრეტული ლექსით გამოეხმაურა **ვაჟა-ფშაველა**, სადაც ხაზი გაუსვა ქართველთა ერთიანობას და მეგრული და სვანური ანბანის შექმნა „**ქართველთა გადამტერებად**“ მიიჩნია. თავის მხრივ ლექსიკას, რომლითაც ვაჟამ გაამდიდრა სალიტერატურო ენა, კ. გამსახურდიამ „**მზითევი**“ უწოდა და მისი მეტყველების საერთო ფონად ძველქართული დასახა.

სამეგრელოს მთავრის მემკვიდრე **ნიკოლოზ დადიანი** ხაზს უსვამდა ქართველური ენის ერთიანობას და მეგრულს მიიჩნევდა

ამ ერთიანობის შემაღგენელ ნაწილად. ეს პოზიცია ნათლად არის წარმოდგენილი წერილში „კაი ხუმრობა!“. „შინა განხეთქის უდროვო დროსაც არავის ვულშიდაც არ გაუვლია ეს მწვალებლური ფიქრი, რომ ჩვენებურს „ქღურტულს“ ენობა ვუბოძოთ, ანბანი გამოვუხატოთ და მწერლობა დავულოცოთო... ისე როგორც დასაბამითგანვე ყოფილა, საღვთო რჯულიც და საერო წესიც სრულდებოდა წმინდა ქართულს ენაზე და ვერც ერთი კუთხე საქართველოსი ვერ დაიჩემებს, იმოდენად განვითარებული სამოქალაქო, საბჭო სიტყვიერება ჰქონდეს, როგორც ეგრისის ქართველებს, მეგრელებს ჰქონდა... ამიტომ რომ არც ერთსა და არც მეორეს არ ჰსცოდნია, რომ მეგრული ქართული, იმერული ქართული, გურული ქართული, რაჭული ქართული, მთიული ქართული და სხვა ყველა ქართულია!...“ („ივერია“, 1887, №39:2).

კონსტანტინე გამსახურდიამ წარმოადგინა „**იდეალური ლიტერატურული ქართულის**“ ჩამოყალიბების გზა ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით; კერძოდ:

„ქართული ენა შექმნილია ყველა ქართულ დიალექტზე მეტ-ყველ ქართულ ტომებისა და მათ ნაშიერების მიერ.

ყოველი დიდი ოსტატი ქართული ენისა უწინარეს ყოვლისა თავის კუთხეში დაგროვილი სიტყვის მარაგით ამდიდრებდა და ამკობდა ქართულ მეტყველებას.

...თანამედროვე ოსტატები ქართული სიტყვისა ერთგულად მისდევენ კვალდაკვალ ქართული სიტყვის გამმართველების ამგვარ ტრადიციას.

...ილიამ ქართულ ენას შესძინა ქართლური ბუნების სიღარბაისლე, ხოლო აკაკიმ იმერულის სიღბო. XX საუკუნის მწერლობამ უნდა მოგვეცეს ილიას ქართლურის, აკაკის იმერულის, ვაჟას ფშავურის, მეგრულისა და გურული ენობრივი ელემენტების სრული სინთეზი. აი, ეს იქნება იდეალური ლიტერატურული ქართული“ (გამსახურდია, 1967:206-207).

აქამდე უხმარი სიტყვების გამოყენებას საპატიო საქმედ მიიჩნევდა კლასიკოსი, როცა ლიტერატურულ ენაში მათი ბადალი არ იძებნება: „დაუშრეტელი რეზერვუარი ჩვენი ენისა ეს გახლავთ ძველქართული და ჩვენი ტომების მრავალკილოვანი დიალექტები... [ენაკავები] იძლევიან მდიდარ ლექსიკურ მასალას... დიალექტები უნდა გამოვიყენოთ დედა-ქართულის სიტყვიერი მარაგის გასამდიდრებლად“ (გამსახურდია, 1967:217).

1.4. მეგრული სიტყვა-ფორმები, როგორც ქართველთა სამწიგნობრო ენის უწყვეტი ისტორიული შენაკადი (XX საუკუნის 50-იან წლებამდე მოღვაწე მეცნიერთა თვალსაზრისების ანალიზი)

მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების მხარდამხარ ქართველური ენის სიწმინდის დასაცავად იბრძოდნენ ქართველი მეცნიერებიც. წარმოვადგენთ ს. ხუნდაძის, პ. ჭარაიასა და ი. ჭყონიას თვალსაზრისებს მეგრულის ადგილზე ქართველურ ენობრივ სივრცეში:

სილოვან ხუნდაძემ საჭიროდ მიიჩნია თვით სასკოლო სახელმძღვანელოში - „**ქართული გრამატიკა**“ - შეეტანა მეგრული და სვანური მასალა, რათა ახალგაზრდებს გაეაზრებინათ ამ მეტყველებების საუკუნეობრივი კავშირი სამწიგნობრო ენასთან, რომ ისინი განშტოებებია და არა დამოუკიდებელი ენები. ვფიქრობთ, ეს სავესებით მართებული მიდგომაა საკითხისადმი, რისი გათვალისწინებაც თანამედროვე სიტუაციაში ორმაგ აუცილებლობას წარმოადგენს.

პეტრე ჭარაია ნაშრომებში „**ქართული სალიტერატურო ენა და ქართული მართლ-წერა**“ და „**მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან**“, სიღრმისეულად განიხილავდა და სწორად აფასებდა მეგრულისა და სამწიგნობრო ენის ურთიერთმიმართების საკითხს. მან დიალექტები შეაფასა როგორც სალიტერატურო ენის მაცოცხლებელი ძალა და ერთ-ერთ მათგანად წარმოადგინა მეგრული:

„როცა ლიტერატურული ენა განზე გაუდგება სახალხო კილოებს, უკადრისობას გაუწევს იმათა, გასწყვეტს იმათთან მტკიცე და განუწყვეტელ კავშირსა, მაშინ თვით მისი აღსასრულის დღეც მოახლოებულია“ (ჭარაია, 1997:190).

„მეგრული, ეს ღვიძლი ძმა ქართულის ენისა, რომელსაც იგი არა „ძლიერ წაავას“, არამედ რომელთან თითქმის „იგივეობს““ (ჭარაია, 1997:204).

პ. ჭარაია დიალექტების სამწიგნობრო ენად ჩამოყალიბების მცდელობებზე შენიშნავს: გერმანელებთან შედარებით, „*ჩვენ რადანნი ვართ, რომ თითოეული კილო სალიტერატურო ენად გავიხადოთ*“ (ჭარაია, 1997:203).

ილია ჭყონიას პოზიცია მეგრული მეტყველების მიმართ ჩანს მის ლექსიკონში „სიტყვის-კონა“, სადაც შესულია მეგრული ლექსიკა. მართალია ერთეულ შემთხვევებში, მაგრამ მაინც ავლენს ამ მეტყველებისადმი ისეთივე დამოკიდებულებას, როგორც გურულის, ან იმერულისადმი. ეს ჩანს იქიდან, როცა ლექსიკური ერთეულების (აგვართა, საინი, ხერკალი, ჯანჯუხი) კვალი-ფიკაციისას გურულის გვერდით მეგრულსაც ასახელებს, თუმცა მეგრულზე მითითების გარეშეც შეაქვს მეგრულ-ლაზური გახმონების ისეთი სიტყვები, როგორიცაა გაბჟინება, გაჭყაჭირება, დოჩხაური, პეტელი, ძღაბი...

1.5. დისკუსია ახალი განმარტებითი ლექსიკონის შექმნის საკითხზე XIX საუკუნის 90-იანი წლების პრესაში

ქართველურენოვან სივრცეში მეგრული მეტყველების ადგილის შესახებ მკაფიო პოზიცია ჰქონდათ ილია ჭავჭავაძესა და მის თანამოაზრეებს; კერძოდ, XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ქართულ პრესაში გამოიკვეთა მოთხოვნა, რომ შექმნილიყო ახალი განმარტებითი ლექსიკონი, რომელშიც აისახებოდა ქართველური ლექსიკა ყველა დიალექტიდან და ასე გამდიდრდებოდა სამწიგნობრო ენის ფონდი. პრესაში დაბეჭდილი სტატიების ავტორთა აზრით, ყოველი უცხო სიტყვისთვის იმავე ცნების გამომხატველი ქართული შესატყვისი ქართველურენოვან სივრცეში უნდა მოძებნილიყო. საამისოდ ჟურნალ-გაზეთებში პერიოდულად იბეჭდებოდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში ჩაწერილი ტექსტები თუ ლექსიკა - „ქართული ენის საუნჯის მასალად“. აქვე ქვეყნდებოდა მეგრული ლექსიკაც; დავიმოწმებთ ერთ-ერთ ციტატას: „საჭიროა მიეცეს მეგრულს ენას ქართულს მწერლობაში შესაფერი ადგილი“ (ივერია, 1897:№227:3); კონტექსტის მიხედვით, ამ შემთხვევაშიც (აკაკი წერეთლის ტექსტის მსგავსად) ტერმინი „ენა“ გამოყენებულია მეტყველების სემანტიკით. წერილის პათოსია, რომ მეგრული ლექსიკით გამდიდრდეს ქართული სალიტერატურო ენა.

II თავი

მეგრული სიტყვა-ფორმების ადგილი ქართველურ ლექსიკონებში XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან დღემდე

2.1. არნოდდ ჩიქობავას თვალსაზრისი მეგრული მეტყველების სტატუსის შესახებ

ქართველთა სამწიგნობრო ენის საბაზო ლექსიკონში - „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ - მეგრული ლექსიკონის ადგილის შესახებ მსჯელობამდე საჭიროდ ვთვლით, გავიხსენოთ მთავარი რედაქტორის, არნ. ჩიქობავას მიდგომა მეგრული მეტყველების სტატუსის მიმართ:

1933 წელს გამართული დისკუსია სამეგრელოსა და სვანეთში მეგრულად და სვანურად სწავლების აუცილებლობაზე, არნ. ჩიქობავამ დაასრულა თავისი ოფიციალური დასკვნით, სადაც აღნიშნა: *„საბჭოთა საქართველოს მშრომელთათვის (მხედველობაში გვყავს ქართული გვარტომობის მოსახლეობა) მეცნიერებისა და ლიტერატურის ენა იყო და არის ქართული ენა, საქართველოს სახელმწიფო ენა... ქართული ენა მეგრული და სვანი ბავშვების ნორმალური განვითარებისათვის ისეთივე ბუნებრივი და პედაგოგიურად მიზანშეწონილი იარაღია, როგორც ხევსური და გურული ბავშვებისათვის“*. არნ. ჩიქობავას დასკვნის შემდეგ დაიხურა ახალგახსნილი მეგრული სკოლები.

არნ. ჩიქობავამ შემდეგაც გაიმეორა თავისი თვალსაზრისი და, ი. სტალინის შეხედულების საწინააღმდეგოდ, მეგრელების, ლაზების, სვანების ისტორიულ სამწიგნობრო ენად სამართლიანად გამოაცხადა ქართული სამწიგნობრო ენა. პარალელურად, სამეცნიერო ნაშრომებში მეგრული მეტყველება მან ჩათვალა უმწერლობო ზანური ენის ერთ-ერთ დიალექტად.

2.2. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ (1950-1964) ლექსიკოგრაფიული კონცეფცია

1945 წელს არნ. ჩიქობავამ ჩამოაყალიბა „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შედგენის პრინციპები“, რომლის მიხედვით ლექსიკონში უნდა შესულიყო დიალექტური მასალაც. ნაშრომში მეტ-ნაკლებად წარმოდგენილია ყველა ქართველური ქვესისტემის ლექსიკა შესაბამისი კვალიფიკაციით, გარდა მეგრულ-ლაზური და სვანური ლექსიკისა.

ლექსიკონში მეგრული მეტყველების ლექსიკის სრული იგნორირება არ ხდება, მაგრამ ისინი მიჩნეულია ან გურულ-იმერულ (ასევე ლეჩხ., რაჭ.) ფორმებად, ან წარმომავლობის მითითების გარეშეა შესული. ეს მიდგომა შეიძლება გარკვეულ ხერხად ჩავთვალოთ რედაქტორის მხრიდან, რომ საერთოდ ყურადღების მიღმა არ დარჩენილიყო ეს ერთეულები.

2.3. დისკუსია „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ კონცეფციის შესახებ კ. გამსახურდიასა და არნ. ჩიქობავას შორის

კ. გამსახურდიამ საგანგებო წერილი მიუძღვნა „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ გამოცემას. მის ერთ-ერთი უმთავრეს შენიშვნას წარმოადგენდა ის, რომ ქეგლ-ის გამოცემა „უფრო ჭარბად“ უნდა შეესებულებოდა მეგრულ-ლაზურ-სვანური ლექსიკური ერთეულებით. საყურადღებოა, რომ სხვა საკითხებზე ამომწურავი პასუხის გაცემის ფონზე, არნ. ჩიქობავა ამ შენიშვნას უპასუხოდ ტოვებს. ვფიქრობთ, ეს შეგნებული ნაბიჯი იყო მეცნიერისგან; ფაქტია, მას არ უარუყვია კ. გამსახურდიას თვალსაზრისი თუ მოთხოვნა.

მთლიანობაში არნ. ჩიქობავამ შეძლო, წინააღმდეგობა გაეწია საბჭოთა რეჟიმისათვის და დაიცვა ქართული სალიტერატურო ენის, როგორც „ყოველთა ქართველთა“ სამწიგნობრო ენის სტატუსი; ასევე, მოახერხა ისიც, რომ კვალიფიკაციის გარეშე, მაგრამ მაინც მეგრული ლექსიკა შეიტანა „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“.

2.4. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი რედაქციის კონცეფცია

ახალი ათასწლეულის დასაწყისიდან დაიწყო „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალი სარედაქციო სამუშაოები, რომელიც, როგორც პროფ. ა. არაბული განმარტავს, „*ემყარება და იცავს იმავე პრინციპებს, რაც განმარტებითი ლექსიკონის მთავარი რედაქტორის მიერ იქნა შემუშავებული*“ (ქეგლი, 2008:12).

იმის მიხედვით, რომ ლექსიკონის ახალი რედაქციის სამი ტომი უკვე გამოცემულია, საკმაოდ შეინიშნება ისეთი ერთეულები, რომლებიც ისევ გურულ ან იმერულ ფორმადაა მიჩნეული. რვატომეულის ეს ხარვეზი აქ უნდა გამოსწორებულიყო. ამასთან, სალექსიკონო ერთეულად არ უნდა იყოს წარმოდგენილი ისეთი სიტყვები, რომლებიც ფონეტიკურ ვარიაციებს, „არამართებულ“ ფორმებს წარმოადგენენ.

პროფ. ტ. ფუტყარაძის კონცეფციით: „*ქართველთა სამწიგნობრო ენის საბაზო ახალ განმარტებით ლექსიკონში უნდა შევიდეს როგორც არქაული თუ თანამედროვე წერილობითი ლიტერატურული ძეგლების მონაცემები, ასევე, ყველა ქართველური დიალექტის ის ლექსიკა, რომელიც გაამდიდრებს ქართველთა სამწიგნობრო ენის ლექსიკური ბაზას; პირველ რიგში, აუცილებელია, ქართული სამწიგნობრო ენისაკენ გზა გაეხსნას ზანურ-სვანურ სიტყვა-ფორმებს*“ (ფუტყარაძე, 2018:63).

2.5. მეგრული ლექსიკონების ენათმეცნიერული კონცეფციები

განმარტებითი ლექსიკონი გულისხმობს ერთენოვან ლექსიკონს, რომელიც შეიძლება იყოს როგორც სალიტერატურო ენისა, ასევე დიალექტური. ორი, სამი და ხუთენოვანი ლექსიკონები თარგმნითი ხასიათისაა. მეგრული ლექსიკონებიც ორ ნაწილად შეიძლება გავყოთ: დიალექტური ლექსიკონები და ორ-(და მეტ)-ენოვანი ლექსიკონები.

XX საუკუნის დასაწყისში გამოცემული მეგრული ლექსიკონები თარგმნით ლექსიკონებს წარმოადგენენ, სადაც ლექსიკური

ერთეულები ახსნილია რუსულად (მაგ. ნიკო მარის „Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем“, სადაც დიდი ადგილი უჭირავს ჭანურ-რუსულ ლექსიკონს; იოსებ ყიფშიძის „Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем“, სადაც მეგრული სიტყვები თარგმნილია რუსულად).

1918 წელს დაასრულა პ. ჭარაიამ მუშაობა თავის ლექსიკონზე, რომელიც გამოიცა 1997 წელს დარეჯან თვალთვაძის მიერ. სამეცნიერო წრეში ეჭვს იწვევს ლექსიკონის სახელწოდება, რომელზეც პროფ. თ. გვანცელაძე შენიშნავს: „საგანგებო შემოწმებამ აჩვენა, რომ იგი თვით ავტორის მიერ არ არის დასათაურებული და თავფურცელს სხვისი ხელით აქვს გაკეთებული სათაური „მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი (მასალები იაფეტურ ენების მკვლევართათვის)“ (გვანცელაძე, 2006:75). აქვე შევნიშნავთ, რომ წიგნის გარე ყდა დასათაურებულია როგორც **მეგრულ-ქართული ლექსიკონი**. პ. ჭარაიას მიერ დეკლარირებული (გამოქვეყნებული) კონცეფციის მიხედვით, რომელიც ნათლად აქვს წარმოდგენილი წერილში „**მეგრული დიალექტის ნათესაობრივი დამოკიდებულება ქართულთან**“, მეგრული განიხილება ქართული ენის ნაწილად; შესაბამისად, მეგრული ლექსიკა - ქართული ენის ლექსიკონის ნაწილად; გამომდინარე აქედან, მოულოდნელია, რომ მისი ლექსიკონი გავიაზროთ, როგორც ორენოვანი თარგმნითი ლექსიკონი.

შემდეგ პერიოდში გამოიცა არაერთი ლექსიკონი, რომელიც სახელწოდების მიხედვით ორენოვან, თარგმნით ლექსიკონებს წარმოადგენენ; მაგ. გ. ელიავას, ო. ქაჯაიას **მეგრულ-ქართული ლექსიკონები**; შდრ.: ო. ქაჯაიას მიხედვით, მეგრული წარმოჩენილია როგორც დამოუკიდებელი, უმწერლობო ენა და ნაშრომი წარმოადგენს თარგმნითი ხასიათის ლექსიკონს, სადაც მეგრული სიტყვა „თარგმნილია“ ქართულად.

ერთენოვანი განმარტებითი ლექსიკონის შთაბეჭდილებას ქმნის თავისი სახელწოდებით ა. ქობალიას **მეგრული ლექსიკონი**. თუმცა ავტორი წინასიტყვაობაში ნაშრომს მოიხსენიებს როგორც უმწერლობო ენის ლექსიკონს.

საყურადღებოა უკანასკნელ ხანებში გამოცემული ე.წ. ხუთენოვანი და სამენოვანი ლექსიკონები - „**ქართულ-მეგრულ-**

ლაზურ-სვანურ-ინგლისური“ და „ინგლისურ-ქართულ-მეგრული სასაუბრო/ინგლისურ-ქართულ-მარგალურ საჩიარო“.

როგორც ვხედავთ, ტენდენცია მეგრული (ლაზურთან და სვანურთან ერთად) გამოცხადდეს დამოუკიდებელ ენად (შესაბამისად, მეგრელები ცალკე ეთნოსად), დღესაც გრძელდება. ამ სამუშაოებში აქტიურად არის ჩართული ზოგი უცხოური ფონდიც.

III თავი

მეგრული სიტყვა-ფორმების ანალიზი

მესამე თავში გაანალიზებულია მეგრული სიტყვა-ფორმები, რომელიც გვხვდება კ. გამსახურდიას, ლ. ქიაჩელის, ნ. წულეისკირის შემოქმედებაში. „სადისერტაციო მაცნეში“ სანიშუმოდ წარმოვადგენთ რამდენიმე სიტყვა-ფორმის ანალიზს:

3.1. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ იმერულ, გურულ... ლექსიკად კვალიფიცირებული მეგრული ფორმები

ბანძლი

„რომ დროზე მიესწრო ჩაბანძულ საქმისთვის, არც ცხენს ზოგავდა და არც თავს“ (ქიაჩელი, 1984:37).

ქეგლ-ში დასტურდება ძირეული ფორმა **ბანძლი-ც** (დავიდარაბა) და **ჩაბანძლიც** (აწეწილ-დაწეწილი, დახლართული, გართულებული (საქმე)) (ქეგლი). ორივე მათგანი კუთხურ, იმერულ ფორმადაა მიჩნეული.

ი. ყიფშიძე განიხილავს **ბანძლ-** (дурное приключение) და მისგან ნაწარმოებ ფუძეებს **ბანძლირი**, **ბანძლილი**, **აკო-ბანძლილი** - აკო-ბანძლილი თუმა „აწეწილი თმა“ (ყიფშიძე, 1914); მეგრულ მეტყველებაში აქტიურად გამოიყენება ზმნური ფორმა **ბანძლ-უნ-ს** („ხლართავს“), ასევე შფოთისთავისა და შარიანი ადამიანისთვის **ბანძლ-იან-ი**;

ბანძლი - (იმერ.) ხიფათი, უბედურება „ღმერთი არ გაწყრეს და რამე ბანძლი არ მოგვედევს (ალ. ღლონტი).

ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში **ბანძლ**- ძირი დაკავშირებულია ქართ. **ბეზლ**- ძირთან:

„ქართული **ბეზლ**- (ბეზლ-ება-ა) ძირის შესატყვისი შეიძლება იყოს მეგრული **ბანძლ**- (ბანძლ-ი ვეტახა „არ იდავო“). მეგრულში მომხდარია **ზ>ძ** პროცესი; **ნ** განვითარდა **ძ**-ს წინ“ (ფენრიხი..., 2000:101-102).

ვფიქრობთ, ამ ორი ერთეულის სემანტიკა განსხვავებულია: დაბეზლება, დასმენას მეგრულში თავისი შესატყვისი მოეპოვება, რომელიც სალიტერატურო **ჩივ-ილ**- ფუძეს უკავშირდება: **ჩიულ**-, **ჩიულ-ენ-ს**, **უ-ჩიულ** (დასმენა, ასმენს, დაასმინა). **ბანძლ**- ძირი კი, რომელიც ქველ-ში იმერულ ფორმადაა მიჩნეული, მეგრულის კუთვნილებას წარმოადგენს (**ბანძლ-უნ-ს**).

3.2 „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ სალიტერატურო ენის ფორმად მიჩნეული მეგრული ფორმები

პეტელი

„შემოესმა ხათუნას დაჭერილი თხის გულსაკლავი პეტელი“ (გამსახურდია, 1990:457).

„ბიჭა ბატკანი ხან ხელში აყვანილი მიჰყავდა, ხანაც პეტელ-პეტელით უკან მისდევდა“ (წულეისკირი, 1977:183).

პეტელი „თხისა და ცხვრის ხმიანობა, - კიკინი, ბღავილი“ (ქველი), მეგრული სიტყვა-ფორმაა, მაგრამ ქველ-ში მიანიშნებული არაა. **პეტელი** მეგრულში კიკინს, თხის ძახილს, ხმიანობას აღნიშნავს (ჭარაია, 1997). დასტურდება ზმნური ფორმა **პეტელ-ან-ს** - თხა (შხური) **პეტელანს/ც** „თხა კიკინებს“ (ყიფშიძე, 1914). **პეტელი** დასტურდება გურულში „თხის კიკინი“ (ღლონტი, 1984).

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალ რედაქციაში (ა. არაბული) შესულია **გაიპეტელებს** ფორმა („პეტელის ხმას

გამოსცემს; პეტელით გაივლის“), მაგრამ მისი წარმომავლობა მითითებული არ არის. რვატომეულში ეს ფორმა არ დასტურდება. სავარაუდოა, სათანადო ტომში შევა მეგრული **პეტელანს** ზმნის შესაბამისი სალიტერატურო ზმნური ფორმა.

ჯარგვალი

„...იქვე მდებარე ჯარგვალზე მოიკეცა და შავი თავშალით დაიბურა პირისახე“ (გამსახურდია, 1992:235).

„მატარებელმა ჯერ ნამცნარში მიმოზნეულ რუსულ ყაიდაზე აშენებულ ჯარგვალის სახლებს ჩაუქროლა“ (ქიაჩელი, 1927:281).

„ბავშვის ცხედარი ჯარგვალში, შუა ადგილას ესვენა“ (წულე-ისკირი, 1977:5).

ქეგლ-ში ლექსემის განმარტებისას აქცენტი არ არის გაკეთებული მის კუთხურობაზე: **ჯარგვალი** - 1. მრგვალი გაუთლელი ხეებისაგან აშენებული (შენობა), ძელური; 2. ამგვარად აშენებული სახლი. 3. სპეც. ძელისაგან შეკრული სამ ან ოთხკუთხა ჩარჩოს სახის სამაგრი გვირაბში (ქეგლი).

ვხვდებით „ქართულ ლექსიკონშიც“: **ჯარგუალი** (ჯარგვალი) - ესე არს ძელნი მოჭდობილნი სამ-ოთხ კუთხედ მაღალი, ვიეთნი კიდობანად სახელ-სდებენ. ლექსიკოგრაფი შესადარებლად გვაგზავნის იმავე მნიშვნელობის ჯირგუალი*(ნუსხებშია „ჯირგვალი“) ერთეულისკენ (ორბელიანი, 1991-1993).

სიტყვა-ფორმა კომპოზიტური წარმოებისაა, რომელიც შედგება მეგრ. **ჯა** (ძელი) + **რგუალი** (მრგუალი) ფუძეებისგან. ამაზე მიუთითებს ი. ყიფშიძე განმარტებისას **ჯა** „ხე“; **ჯა+რგვალი** მრგვალი მორების ნაგებობა (ყიფშიძე, 1914). ეს მეგრული სიტყვა-ფორმა, დასტურდება სხვა დასავლურ კილოებშიც (გურ., იმერ., აჭარ.). გვხვდება ლაზურშიც მრგვალი ხის მნიშვნელობით **ჯაგვალა** - მორი, **ჯაგვალი** - მრგვალი ხე (თანდილავა, 2013).

მიუხედავად იმისა, რომ **ჯარგვალი** ზოგადქართული გამოყენებისაა, ვფიქრობთ, ქეგლ-ში უნდა აღნიშნულიყო მისი მეგრული წარმომავლობა.

3.3. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ განსხვავებული სემანტიკით დადასტურებული მეგრული ფორმები

სხაპი

„როცა ცხენები სხაპის თამაშზე მიაგდეს, აქ ასთამურმა აიღო პირველობა“ (გამსახურდია, 1990:85).

„ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მიხედვით **სხაპი** კუთხური, კერძოდ კი გურული სიტყვაა და იგივეა, რაც მახე (ქეგლი). ო. ქაჯაიას მეგრულ ლექსიკონშიც განმარტებულია, როგორც ჩიტის დასაჭერი მახე; ხაფანგი, კაკანათი და შედარებულია გურულ სხაპთან, ფრინველების საჭერ ძუის მახესთან (ქაჯაია, 2001-2002).

სხაპი ლექსუმურში დასტურდება განსხვავებული მნიშვნელობით - „დაკლული საქონლის კისრის ნაწილი“ (დლონტი, 1984).

მსგავსი სემანტიკის სიტყვა ამ ძირით ხევსურულ მეტყველებაში დასტურდება **სხაპნი** - „მათრახით, წნელით და მისთ. ცემის ხმა“: „იქავ შეჯდება ლურჯასა, სხაპნ იქნან მათრახისანი“ (ჭინჭარაული, 2005).

პროფ. რ. შეროზია „ვეფხისტყაოსანში“ გამოყენებულ **მონას-სპანი** („სასწრაფოდ გამოშურებულნი, ცხენთა ნავარდით წამოსულნი“) ფორმას მეგრულში დადასტურებულ **სხაპ** ძირს უკავშირებს, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელობა მოსაზრება გამყარებულია ხევსურულში დადასტურებული **სხაპნი** ფორმის არსებობით (შეროზია, 2012:278; ზ. სარჯველაძე: **სხაპ** ძირი დაკავშირებულია ფშაურ **გამოგსხვეკ** ფორმასთან). ვფიქრობთ, ქეგლ-ში **სხაპი** ერთეულს უნდა დაემატოს ერთ-ერთი მეგრული მნიშვნელობაც: „ნახტომი, ილეით, ფიგურა ჯირითისა“ (ქობალია, 2010), ან „ცხენის სწრაფი გაჭენება“.

3.4. „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ დაუდასტურებელი მეგრული ფორმები

მაფშალია

„სადაც, სულ ახლოს, გალობდა მაფშალია“ (წულეისკირი, 1977:220).

პრეფიქს-სუფიქსური წარმოების ერთეულში გამოიყოფა **ფშალ-**ძირი, რომელიც უკავშირდება მცენარე სვიას. ლექსიკონში **სვიას** მეგრულ შესატყვისად დასტურდება **მაფშალია**, **ფშალე** (მაყაშვილი, 1991).

ი. ყიფშიძე **ფშალი** „ზვუია“ (სვია) ერთეულთან ასახელებს ფორმებს: **მა-ზ/ფშალია**, **მე-ფშალია**, **მა-შაია**, **მა-ვშაია** „ბულბული“; **მა-ფშალური** „ბულბულისებური“, **მა-ფშალური** „ბულბულივით“ (ყიფშიძე, 1914). **მა-ფშალ-ი-ა** „ფშალოს ჩიტს“ გულისხმობს.

საინტერესოა, ლაზურ ლექსიკონში შესული **მაფშალე** „მესვიე; იადონი“ (თანდილავა, 2013).

სპარსული **ბულბული** და ბერძნული **იადონი** ერთეულების შესატყვისი ქართველურ მეტყველებაში არის **მაფშალია**, რომელიც დღესაც გამოიყენება მეგრულში (ამაზე მიუთითებს არნ. ჩიქობავაც; ჩიქობავა, 2011:30-31). მართალია, სპარსულ **ბულბულ** ფორმას ძლიერ აქვს ფეხი მოკიდებული, მაგრამ ამ ბოლო ხანს **მაფშალია** გარკვეულ წინააღმდეგობას უწევს და ხშირად გამოიყენება თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაშიც; ამდენად, ვფიქრობთ, ქეგლ-ში მას კუთვნილი ადგილი უნდა მიეჩინოს.

დასკვნები

1. მეგრული ლექსიკა ოდითგანვე იყო მრავალსაუკუნოვანი ქართული სამწიგნობრო ენის საბაზო ლექსიკა.
2. მეფის რუსეთისა და საბჭოთა იდეოლოგიურ ველში შექმნილი იდეოლოგიების მიხედვით, მეგრული, ლაზური და სვანური მეტყველებები დამოუკიდებელ, უმწერლობო ენებს წარმოადგენენ, ამიტომ მაგ., მეგრული ლექსიკის ბაზაზე უნდა შეიქმნას „მეგრული სალიტერატურო ენა“. ქართველთა ენობრივად დამანაწევრებელ ამ პოლიტიკას 150 წელია აქტიურად უპირისპირდება ქართველი მეცნიერების, მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების დიდი ნაწილი, რომლებიც წინა პლანზე აყენებენ სამწიგნობრო ენის ქმნადობის ისტორიას, საიდანაც ჩანს, რომ ქართველთა სამწიგნობრო კულტურა ერთიანი ქართული შემოქმედებაა. დიდი შეცდომაა რომელიმე ქართველური თემის გამოცხადება „უმწიგნობრო ენის მქონე ხალხად“. ქართველთა ენობრივი ერთიანობის მიმართულებით მნიშვნელოვანია აკად. არნ. ჩიქობავას დამსახურება, რომელმაც ი. სტალინის შეხედულების (1913) საწინააღმდეგოდ, მეგრელების, ლაზების, სვანების ისტორიულ სამწიგნობრო ენად ქართული ენა გამოაცხადა. ზეპირი ქართველური მეტყველებების კვალიფიკაციის კონტექსტით მან შუალედური პოზიცია დაიკავა და მეგრულ-ლაზურსა და სვანურს ტომობრივი ენა უწოდა. მან სტატუსით მეგრული გაათანაბრა სხვა ქართველურ დიალექტებთან; ამის მიუხედავად, მეგრული კვალიფიკაციით სიტყვაფორმები „ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში“ არ შეიტანა.
3. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონში“ არც ერთი ლექსიკური ერთეული არ დასტურდება მეგრულზე მითითებით. ლექსიკონში ფიქსირდება მეგრული ლექსიკა, რომელიც სხვა დიალექტების კუთვნილებადაა წარმოდგენილი. ქეგლ-ში ვხვდებით ისეთ სიტყვა-ფორმებსაც, რომელთა გახმოვანება, ფორმობრივ-სემანტიკური ანალიზი ეჭვსაც არ იწვევს ერთეულის მეგრულ წარმომავლობაზე, მაგრამ კვალიფიკაციის გარეშეა, მაგ.: **ბაღანა**, **კუჩხაბედინერი**, **ოჩოკოჩი**, **პეტელი**, **ჯარგვალი**... „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“

ახალი რედაქციის უპირველეს დანიშნულებას სწორედ ამ სიტყვა-ფორმათა ადეკვატური კვალიფიკაცია და „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ მეგრულში შემონახული სიტყვა-ფორმებით გამდიდრება უნდა წარმოადგენდეს.

4. საბჭოთა პერიოდში დამკვიდრებული იდეოლოგემა მეგრული-სათვის (ასევე ლაზურისა და სვანურისათვის) უმწერლობო ენის სტატუსის შესახებ **აქტუალური გახდა** ბოლო ათწლეულებში გამოცემული მეგრული ლექსიკონების ავტორებისათვის. აქტიურად გამოიცემა მეგრული **„თარგმნითი ლექსიკონები“**. ამგვარ სამუშაოებში დღეს აქტიურად არიან ჩართული უცხოური ფონდებიც, რომელთა მხარდაჭერით იქმნება სამეცნიერო, ხუთენოვანი ლექსიკონები. მეგრულის (ლაზურის, სვანურის) ენად კვალიფიცირება ზოგს მისი გაქრობისაგან გადარჩენის საშუალებად მიაჩნია, არადა პირიქით, ამგვარი მიდგომა დასახელებული ქართველური ქვესისტემების ლექსიკას, რუსული თუ საბჭოური ტენდენციის მსგავსად, გზას უკეტავს ქართული სამწიგნობრო ენისაკენ და მათ გაუცხოებას უწყობს ხელს. როგორ უნდა კვებოს მეგრულმა მეტყველებამ ქართველთა სალიტერატურო ენა, ამის ნიმუშია კ. გამსახურდიას, ლ. ქიაჩელის, ნ. წულეისკირის... შემოქმედება. ჩვენ მიერ გაანალიზებული ლექსიკური ერთეულებიდან ზოგი დასტურდება ქეგლ-ში (სხვა დიალექტის ფორმად მიჩნეული!), მაგრამ ეს არაა საკმარისი. „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ ახალ რედაქციაში ფართოდ უნდა გაეხსნას გზა მეგრულ (ასევე: ლაზურ თუ სვანურ) სიტყვა-ფორმებს.
5. საუკუნეების მანძილზე მეგრული გაქრობას სწორედ იმან გადაარჩინა, რომ მეგრული ლექსიკა, როგორც ზოგადქართული კულტურული მემკვიდრეობა, მიიჩნეოდა ქართველური სალიტერატურო ენის მასაზრდოებელ წყაროდ (სხვა ქართველური ქვესისტემების ლექსიკასთან ერთად).

დისერტაციის თემასთან დაკავშირებული პუბლიკაციების ნუსხა

კვლევის მიმდინარეობა და მისი ძირითადი შედეგების ნაწილი ეტაპობრივად აისახა სამეცნიერო მოხსენებებსა და სტატიებში.

სადისერტაციო თემასთან დაკავშირებით გამოქვეყნებულია შემდეგი **სტატიები**:

1. კესო გეჯუა, მეგრული ლექსიკა სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ მიხედვით, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, VIII, თბილისი, 2019, გვ. 139-148;
2. კესო გეჯუა, კონსტანტინე გამსახურდია ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შესახებ, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, VII, თბილისი, 2018, გვ. 45-54;
3. კესო გეჯუა, მეგრულ-ლაზური ლექსიკა კ. გამსახურდიას რომანების მიხედვით (დიონისოს ღიმილი), ქართველური მემკვიდრეობა XXII, ქუთაისი, 2018, გვ. 23-35;
4. კესო გეჯუა, მეგრული ლექსიკა კონსტანტინე გამსახურდიას ნოველებში და ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, XXXVIII რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი, 2018, გვ. 22-23;
5. კესო გეჯუა, მეგრული ლექსიკა ქართული სამწიგნობრო ენისათვის I, ქართველური მემკვიდრეობა XXI, ქუთაისი., 2017, გვ. 46-50.

**Saint Andrew the First-Called Georgian
University of the Patriarchate of Georgia**

School of Humanities & Law

**Doctoral Education Program
Philology**

With the right of manuscript

Keso Gejua

**Megrelian Word-Forms and the Lexis of
Kartvelians' Literary Language**

Submitted for Doctoral degree in Philology

Dissertation Abstract

0232.1.3 Philology

Tbilisi
2020

The dissertation thesis has been completed at the School of Humanities & Law of Saint Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia.

Research supervisors:

Tariel Putkaradze – Doctor of Philological Sciences, Professor

Revaz Sherozia - Doctor of Philological Sciences,
Associate Professor

Official examiners:

Manana Tabidze - Doctor of Philological Sciences, Professor

Asmat Shonia - Doctor of Philology, Associate Professor

The dissertation defense date is 18 May 2020, 17:00 at the sitting of the Philology Section Dissertation Commission of the Dissertation Council. Due to the state of emergency, the dissertation defense will be conducted online. It is possible to join the public defense process via the following link: <https://zoom.us/j/8978585107>

The dissertation abstract was disseminated on _____ 2020

Secretary of the Philology Section of the Dissertation Council,
Doctor of Philology,
Nino Mamardashvili

General Description of the Thesis

Importance of the Research Topic

The place of Megrelian speech, the refore, Megrelian lexis in Kartvelian languages is a significant topic in linguistic circles.

From ancient times to the 70s of the XIX century, Megrelian vocabulary had constituted a powerful branch of the Georgian literary language. From the 1870s, following the „divide and rule“ policy, officials of Tsarist Russia had actively begun working on the division of Georgians in linguistic and ethnic respect; in particular, they developed a rather far-fetched and vicious plan to establish Megrelian language as an independent ecclesiastical and literary language. The said „Russian project“ had continued during the Soviet period and continues to this day - there are still active attempts to form a „Megrelian literary language“; therefore, working on Megrelian „translation“ dictionaries is still underway in order to lay the foundation for recognising this speech as an independent language.

In response, Georgian public figures, classical writers, and the majority of scholars of the XIX-XX centuries enthusiastically confronted the divisive linguistic policy of Georgians. They thought of the Megrelian vocabulary as a valuable contribution to the Georgian literary language. Nevertheless, the Russian policy managed to leave a scar to such a literary treasure as the eight volumes of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language (EDGL) published in 1950-1964 by editor in chief, Arnold Chikobava. Traditionally, dictionaries of the Georgian literary language (Kartvelian language) included the Kartvelian dialectal vocabulary that could be applied in the literary language (including the Megrelian vocabulary). This tradition was partially observed in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language; however, as it seems, in the conditions of the Soviet repressive regime, it became impossible to adequately depict the vocabulary of all Kartvelian subsystems in the given dictionary. In particular, out of dialectal items there is none of the Megrelian, Laz or Svan words included in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language with proper classification (in the same manner as other dialects or languages are indicated). Rather importantly, the dictionary does not include any

Megrelian forms that are also used in Gurian and Megrelian speeches. The reason of this approach might be the fact that according to the ideology prevailing in the Soviet period, Megrelian-Laz and Svan languages were deemed „unwritten languages“ and „tribal languages“.

Today, the Lexicological Department of the Arnold Chikobava Institute of Linguistics is working on a new edition of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language. Interestingly, the Centre of Kartvelology of Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia has also developed a new concept of the Explanatory Dictionary of Georgian (/ Kartvelian) Language. Therefore, due to the given situation, we believe that there should be a detailed and comprehensive analysis of the place of Megrelian word-forms.

Main Goal and Objectives of the Research

The dissertation aims to present the perspectives on Megrelian vocabulary based on lexicographic and lexicological analysis with the respect to the historical dynamics. In order to present the role of Megrelian vocabulary in the history of Georgian literary culture, we have formulated **the goals**, which include the study of the following:

-) the scope of applying Megrelian word-forms based on the perspectives of Georgian writers, scholars and public figures till the 50s of the XX century;
-) the place of Megrelian word-forms in Kartvelian dictionaries from the 50s of the XX century to date;
-) Word formation and semantic as well as lexicographic analysis of Megrelian word-forms ...

Stemming from its goals, the research has **the following objectives**:

-) Review of lexicographic issues;
-) Demonstrating Russia's influence on Georgian linguistic policy;
-) Contrastive analysis of Georgian scholars' linguistic concepts of dialectal lexis;
-) Lexicographic analysis of the principles of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language (1950-1964);
-) Review of the concepts of the new edition of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language;
-) Discussion of the concepts of Megrelian dictionaries;

-) Megrelian word-forms according to the way they are presented in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language;
-) Critical analysis of published scholarly papers based on the goals and objectives of the research and the discussion of the press materials, various dictionaries, and fiction writing.

Scientific Novelty and Main Results of the Dissertation

The thesis substantiates that it is vital to have Megrelian word-forms included in the Explanatory Dictionary of the Georgian (Kartvelian) Language, which is the primary basis of the Georgian literary language (If Megrelian vocabulary is incorporated in the identified collection, the Georgian literary language will be significantly enhanced.).

The dissertation analyses different approaches of scholars or public figures to the vocabulary of Kartvelian subsystems. We have found and analysed Megrelian lexical items in the works of K. Gamsakhurdia, L. Kiacheli, and N. Tsuleiskiri as well as the dictionaries of S. S. Orbeliani and I. Chkonia.

Theoretical and Methodological Principles of the Research

In accordance with modern lexicographic and lexicological studies, the thesis analyses Megrelian word-forms in relation to the history of the 15-century-old Georgian literary language. Both descriptive and historical-comparative methods have been used to explore the issue.

Theoretical Value of the Thesis

The conclusions of the dissertation are significant for the following reasons:

-) Establishing a new concept of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language;
-) Forming a theoretical basis to distinguish between the literary language and dialectal vocabulary;
-) Determine the role or status of the studied vocabulary given the history of the literary language.

Practical Value of the Thesis

As the thesis validates, the explanatory dictionary of Georgians' mother tongue – Kartvelian language ought to encompass the vocabulary of all Kartvelian subsystems; their inclusion in the dictionary will make a valuable contribution to the centuries-old literary language of Georgians; more precisely, the research completed in the dissertation is an important step for the enrichment of the Georgian literary language with the Megrelian vocabulary as well as the lexis of other Kartvelian subsystems.

Thesis Structure and Volume

The structure of the thesis is also based on the goals and objectives of the research; to specify, the dissertation consists of a preface, introduction, three parts, concluding provisions and the cited literature.

The introduction of the thesis provides lexicographic review.

The first part of the thesis accumulates and analyses the issues related to Megrelian word-forms according to the viewpoints of the Georgian writers, scholars and public figures till the 50s of the twentieth century. There are **five sections** with **thirteen subsections**, which provide a detailed description of the role of Megrelian lexis and the perspectives of Georgian writers and public figures on the application of Megrelian word-forms; this part also analyses the standpoint of the members of the scientific society on the place of Megrelian speech.

Part two discusses the position of Megrelian word-forms in Kartvelian dictionaries from the 50s of the twentieth century to the present day. There are **five sections**: Arnold Chikobava's perspective on the status of Megrelian speech; the concept of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language (1950-1964); the discourse between K. Gamsakhurdia and A. Chikobava on the concept of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language; The Concept of the New Edition of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language; review of the concepts of Megrelian dictionaries.

Part three analyses Megrelian word-forms in **four sections**. Each section discusses the materials in terms of the ways they are classified in

the Explanatory Dictionary of the Georgian Language; there is also an analysis of the lexis that is not documented in the said dictionary.

The concluding provisions summarize the research results.

Thesis Summary

Introduction

The introduction part reviews the tradition of lexicographic work in Georgia. The scholars that made an immense contribution to the initial development of lexicographic activities in Georgia are Ekvtime Mtatsmideli, Efrem Mtsire, Ioane Petritsi, Ioane Sinaeli (Zosime), Giorgi Mtatsmideli and others. They are rightly perceived to be the creators of the literary terminology by developing the selection of Georgian vocabulary...

The very first Georgian lexicographers, whose names are associated with the development of original lexicography, presented themselves in the XVI-XVII centuries. Nikipore Cholokashvili, Parsadan Gorgijanidze, Vakhtang VI and, most importantly, Sulokhan-Saba Orbeliani are indeed worthy of mention.

Davit and Niko Chubinashvili further developed the lexicographic heritage. Furthermore, in "Sitkvis-Kona", Ilia Chkonია managed to introduce the vocabulary, which had not been identified in Sulokhan-Saba and D. Chubinashvili's dictionaries.

At the end of the 19th century, there was a legitimate demand for the establishment of a comprehensive explanatory dictionary of Georgian language. However, despite scholar's efforts, the dictionary had not been published. It was only during the Soviet period when it was possible to form the Commission on the Explanatory Dictionary of the Georgian Language (1945) and after several years' of hard work, to create an eight-volume Explanatory Dictionary of the Georgian Language (1950-1964).

At the same time, they were actively working to study the vocabulary of Kartvelian dialects, which resulted in the publication of respective dictionaries. From the beginning of the 20th century, part of the published Megrelian dictionaries was explanatory and some were

translation dictionaries. The titles of those dictionaries themselves reflect on their content – the titles of Megrelian-Kartvelian “translation” dictionaries clearly depict the aim of the Russian policy – to have Megrelian, Laz and Svan speeches declared as independent, unwritten languages. Recently, there has been a tendency to publish three-language and five-language dictionaries (with the involvement of foreign foundations) and the rationale behind this endeavour is to classify Megrelian-Laz and Svan dialects as “minority languages” on an international scale.

Part I

Megrelian Word-forms until the 50s of the XX Century

1.1. Megrelian word-forms as a continuous historic branch of Kartvelians’ literary language according to the viewpoint of Georgian writers and public figures (from the ancient times to the XVIII century).

The Georgian literary language has continuously been complemented with dialects throughout the long and varied path of historical development.

Along with other speeches, Megrelian-Laz dialects were important inspirational sources for the works of **Ioane Petritsi (XI-XII c.)**. For instance, there were many cases when the said scholar applied a Megrelian word, „**žiri**“ (two) in the literary language denoting „a string of the instrument producing the second voice“ (Petritsi, 1940: 289). In addition, „**medini**“ (temporary, fleeting) and „**udin**“ (eternal) forms, which mean Megrelian „**dinapa**“ (to lose, to disappear) are also quite remarkable. Ioane Petritsi formed Georgian literary, philological language that was once and for all based on the common, living speech.

The masterpiece of the XII century world literature, **The Knight in the Panther’s Skin** beautifully demonstrates the perfection of the literary language of that period. The dialectal forms found in *The Knight in the*

Panther's Skin show that western dialects have long been part of the unified linguistic space.

This unity is also clearly demonstrated in Sul Khan-Saba Orbeliani's dictionary that, according to its „Anderdzenamagi“ (introduction to the dictionary), was created mainly with the aim of saving Georgian language from being distorted or disappearing. For this purpose, the target was to make a collection of common Georgian materials (created and disseminated from the time of King Parnavaz – K. G.) from both written and oral sources. Megrelian speech is one of these sources for lexicographers. This thesis presents an analysis of the vocabulary of Megrelian origin, which we have identified; these are the following: „**ganligeba**“ (to stare, to gaze), „**gurioba**“ (short-tempered), „**dačičeba**“ (pettiness, to get down to nitty-gritty), „**kolomani**“ (bitter), „**narin**“ (the King's man; ex, former), „**saqudeli**“ (an accommodation), „**peliki**“ (a piece of meat).

1.2. Megrelian as „a New Literary Language“ according to the Officials of the Russian Empire (1860-1933)

The approaches of the leaders of Tsarist Russia and afterwards, of the Soviet period were targeted at disrupting the Kartvelian linguistic unity. In particular, through (quasi-scientific) „scientific research“, they aimed to declare Georgia's regional speeches as independent languages and apply these „languages“ in everyday activities and ecclesiastical ceremonies. They even created alphabets for Megrelian and Svan speeches. In the XXth century, this pseudo-scientific ideology spread widely throughout the world and is still vigorously used in the on-going information war against Georgia.

We fear that certain groups outside Georgia or even in Georgia will continue doing the same „work“ and they might have an ambition to demand having studies delivered in Megrelian speech, or even claiming political autonomy of Samegrelo.

1.3. Megrelian word-forms as a continuous historical branch of the Kartvelians' literary language according to Georgian writers and public figures (before the 50s of the XX century)

At the end of the XIX century and at the beginning of the XX century, the attempts of provoking Georgians' linguistic and ethnic division were confr

onted by the following distinguished Georgian public figures: Dimitri Kipiani, Ilia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, Iakob Gogebashvili, Vazha-Pshavela, Niko Dadiani, Konstantine Gamsakhurdia and others.

Dimitri Kipiani believed that it was rather acceptable as well reasonable to have education conducted in Georgian literary language to Megrelians as well as to any other Georgians. He suggested creating more links between the literary language and common, vernacular language, and filtering the literary language from complicated forms. From his perspective, the only reliable basis for the literary language was its everyday spoken language and generally, straying away from the spoken language, would put a literary language under the risk of becoming a dead language.

Iakob Gogebashvili: *„Proclaiming that Megrelians as non-Georgians implies that Megrelians who have neither the alphabet, nor the written language, as well as the literature, have been deprived of all their past glory, all of their historical heritage, and will be deemed intellectually underprivileged. Acting this way would mean dividing something that has been united by the God, nature, and millennial history“* (Gogebashvili, 1954:439).

Akaki Tsereteli's approach to Megrelian speech is somewhat similar to Sulkhan-Saba's respective attitude when stating that *„Megrelian speech is a backward Georgian“*, but at the same time he coined that Megrelian was *„the treasury of genuine Georgian words“* – *„Megrelian language has kept some old words like pearls... we urge our writers-scholars to devote more attention to Megrelian speech so as to compliment their limited Georgian dictionary“* (Tsereteli, 1961:427-429).

It should also be noted here that Akaki Tsereteli uses the term, „language“ as a speech and not as a defining factor of a nation.

Along with his like-minded compatriots, **Ilia Chavchavadze** also fought to defend the Georgian language. In „Zogierti Ram“ (Certain Issues), Ilia clearly explains how a linguistic division can lead to the splitting of the nation: *„The collective, glorious united thought that each of us should see in the concept of being a Georgian, the name that we all carried has been distorted, erased from our minds and the word, Georgian has gained a meaning of a proper noun for the dwellers of the same area. It no longer denotes the wholeness of the people, who have gone through many sufferings together, who have carried the burden of a blood-soaked history in troubled times and welfare together, like brothers, who have mourned in trouble and feasted in good times in a common language... Imeretians, Gurians, Megrelians, Kartlians, Kakhetians - these appropriated nouns, dividing names are a true demonstration of my statement above“* (Chavchavadze, 2012:48-49).

In 1902, in response to Russia's linguistic subversion, **Vazha-Pshavela** wrote a verse, emphasizing the unity of Georgians and considering the creation of the Megrelian and Svan alphabets as *„creating hostilities within Georgians“*. The vocabulary that Vazha Pshavela contributed to the linguistic language deserved much praise. K. Gamsakhurdia referred to Vazha's vocabulary as a „dowry“ and identified its background as an old Georgian.

Nikoloz Dadiani, the heir to the throne of Samegrelo, emphasized the unity of the Kartvelian language and considered Megrelian to be an integral part of this very unity. His position was clearly reflected in his letter, A good Joke! – *„Even throughout the untimely internal rifts, no one had even thought of such an insufferable idea as suggesting our “twittering” to be called a language, and to form an alphabet for it and praise its literature ... As from the very outset, both the divine and the common laws have been fulfilled in the genuine Georgian language and no other part of Georgia can claim that their colloquial speech is as developed as the one of Egrisian Georgians, i.e. Megrelians. ... So, none of them was aware that Megrelian Georgian, Imeretian Georgian, Gurian Georgian, Rachvelian Georgian, Mtiulian Georgian and all others are Georgian!..“* (Iveria, 1887, №39:2).

Konstantine Gamsakhurdia suggested establishing the „ideal literary Georgian“ taking into account our historical experience:

„Georgian language has been formed by Georgian tribes and their offspring that speak all Georgian dialects.

Every great master of the Georgian language, first of all, would adorn the Georgian speech with the pile of words common in his own region.

... Modern masters of the Georgian language faithfully and closely follow this contributory tradition of Georgian words.

... Ilia has granted our language a certain decorum of Kartlian nature, and Akaki has added some Imeretian subtleness to it. The written literature of the twentieth century ought to provide us with a complete synthesis of Ilia's Kartlian, Akaki's Imeretian, Vazha's Pshavian, Megrelian and Gurian linguistic elements. This is what an ideal literary Georgian will be alike“ (Gamsakhurdia, 1967:206-207).

The writer deemed it honourable to include hitherto unused words especially in the events when there was no substitute for such words: *„Old Georgian is an inexhaustible reservoir of our language and the multiple dialects („ $\gamma\beta\delta\zeta\eta\theta\delta$ “) of our tribes have the capacity to offer valuable lexical materials... we should use dialects to enrich the vocabulary of our mother tongue“ (Gamsakhurdia, 1967:217).*

1.4. Megrelian vocabulary as a continuous historic branch of Kartvelians' literary language (according to the perspectives of the Georgian scholars until the 50s of the XX century)

In support of Georgian language, Georgian scholars were also involved in the initiative, along with the writers and public figures. We present S. Khundadze, P. Charaia and I. Chkonia's views on the place of Megrelian speech in the Kartvelian linguistic space:

Silovan Khundadze considered it vital to include Megrelian and Svan related materials in the school textbook - **Georgian Grammar** itself so that young people could comprehend the centuries-old connection of these metaphors with the literary language and most importantly, the fact that these two are merely branches and not independent languages.

This is a truly appropriate approach to the issue and following this approach is vital even for the moment being.

In his works, „**Georgian Literary Language and Georgian Orthography**“ and „**Interrelation of Megrelian Dialect with the Georgian Language**“, **Petre Charaia** presented a thorough discussion and proper assessment of the relationship between Megrelian and the literary language. He described dialects as a reviving force of the literary language and presented Megrelian as one of those dialects:

„When a literary language abandons dialects and looks down on them, and breaks off the strong and on-going connection with them, then its doomsday is about to come“ (Charaia, 1997:190).

*Megrelian dialect is a blood brother of Georgian language – it does not only have „strong resemblance“ to the language, it is almost **identical**“*(Charaia, 1997:204).

P. Charaia comments on the attempts to develop dialects into a literary language in the following manner: *„Compared to the Germans, who are we to endeavour to turn each dialect into a literary language“* (Charaia, 1997:203).

Ilia Chkonia's position on Megrelian speech is duly depicted in his dictionary „**Sitkvis-Kona**“, which also includes Megrelian vocabulary. Although in rare cases but he still demonstrates the same attitude to Megrelian speech as he has to Gurian and Imeretian speeches. This is quite apparent when classifying lexical items – „**Agvarta**“ (a barn), „**Kherkali**“ (a wooden dish), „**Janjukhi**“ (Churchkhela – traditional Georgian dessert with nuts and grape juice), „**Saini**“ (a plate) - along with Gurian speech, I. Chkonia also names Megrelian dialect; however, his dictionary includes the following Megrelian-Laz sounding words without referencing: „**Gabjineba**“ (to air clothes, sheets), „**Gachkajireba**“ (to double the pain, the grief), „**Dochkhauri**“ (a strong fire), „**Peteli**“ (bleating), „**Dzgabi**“ (a girl)...

1.5. Discourse on Creating a new Explanatory Dictionary in the 90s press of the XIX century

Ilia Chavchavadze and his associates had rather clearly defined the place of Megrelian speech in the Kartvelian language space; Notably, in the 90s press of the XIX century, there was a straightforward demand to create a new explanatory dictionary encompassing the vocabulary of all

dialects and thus, contributing to the literary language collection. The writers of the press considered it proper to define each unknown word in an article with corresponding Georgian words. For this purpose, magazines and newspapers periodically published the texts or vocabulary collected in various Georgian regions as treasures of the Georgian language. Megrelian vocabulary was among the ones to be published – to exemplify: *„It is essential to have Megrelian language rightly allocated in the Georgian writing“* (Iveria, 1897:№227:3); according to its context, this example as well (similarly to Akaki Tsereteli's text) presents the term „language“ as the semantics of a speech. There is a pathos in the letter encouraging to compliment the Georgian literary language with Megrelian vocabulary.

Part II

Megrelian Word-forms in Kartvelian Dictionaries from the 50s of the XX Century to the Present day

2.1. Arnold Chikobava's perspective on the status of Megrelian speech

Prior to elaborating on the place of Megrelian vocabulary in the vocabulary basis of the Georgian literary dictionary – the Explanatory Dictionary of the Georgian Language, it is noteworthy to recall the editor-in-chief – Arnold Chikobava's perspectives on the status of Megrelian speech:

In 1933, Arnold Chikobava concluded the discussion on the necessity of delivering studies in Megrelian and Svan languages in the corresponding regions with the following statement:

„From the perspective of the hardworking people of Soviet Georgia (having population of Georgian origins in mind), the scholarly and literary language was and will be the Georgian language itself – the state language of Georgia ... Georgian language is as natural and pedagogically necessary for the normal development of Megrelian and Svan children as it is for Khevsurian and Gurian children“. Remarkably enough, after

Arnold Chikobava's statement, newly opened Megrelian schools were shut down.

A. Chikobava reiterated his attitude to the status of Megrelian speech later on and having confronted Stalin's views, declared Georgian as a historically literary language for Megrelians, Laz, and Svans. At the same time, he kept referring to Megrelian speech as one of the dialects of unwritten Zan language.

2.2. Lexicographic Concept of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language (1950-1964)

In the year of 1945, Arnold Chikobava drafted the Compiling Principles of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language, according to which, dialectal materials were to be included in the dictionary. The work presents the vocabulary of relatively all Kartvelian subsystems with proper classification, except from Megrelian-Laz and Svan vocabularies.

The dictionary does not fully disregard the Megrelian vocabulary, but such words are mostly considered to belong to either Gurian-Imeretian group (as well as Lechkhumian, Rachvelian speeches), or there is no information about their origin. This specific approach can be perceived as a somewhat effective solution by the editor in order to avoid leaving out Megrelian words entirely.

2.3. Discourse between K. Gamsakhurdia and A. Chikobava on the Concept of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language

K. Gamsakhurdia dedicated a particular letter to the publication of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language. One of his main comments was that the published dictionary should have offered „further access“ to Megrelian-Laz-Svan lexical items. It is rather noteworthy that considering comprehensive answers to the rest of the questions, A. Chikobava did not comment on this remark. We believe, it was the editor's deliberate intention; it is apparent that he did not deny the drawback identified by K. Gamsakhurdia.

Altogether, A. Chikobava succeeded in resisting the Soviet regime and defending the status of the Georgian as the literary language of „all Georgians“; despite lacking references, most importantly, he still managed to incorporate Megrelian vocabulary in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language.

2.4. The Concept of the New Edition of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language

From the beginning of the new millennium, there have been viable new initiatives to work on the editing of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language, which as prof. A. Arabuli denotes, „are based on and observe the same very principles that the chief editor of the explanatory dictionary had initially developed“ (EDGL, 2008:12).

As it is seen from three volumes of the new edition that have already been published, there are still certain items that are considered to be Gurian or Imeretian forms. This shortcoming of the eight volumes should have been corrected at that point. Furthermore, the words that are phonetic variations, “improper” forms should not be identified as lexical items in the dictionary.

Following prof. T. Putkaradze, „*The new Explanatory Dictionary of Georgian Language should be including the data of archaic as well as modern written literary monuments; the dictionary ought to encompass the vocabulary of all Georgian dialects that might be resourceful for **the basis of Georgian literary language**; first and foremost, it is necessary to ensure an access for Zan-Svan word-forms to the Georgian literary language*“ (Putkaradze, 2018:63).

2.5. Linguistic Concepts of Megrelian Dictionaries

The explanatory dictionary is of a monolingual type, which can be both literary and dialectal. Two, three and five-language dictionaries are of translation type. Hence, the dictionaries of Megrelian vocabularies can also be divided into two parts: dialectal dictionaries and bilingual (trilingual, etc.) dictionaries.

Megrelian dictionaries published in the early XX century are translation dictionaries where lexical items are explained in Russian language („Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматиею и словарем“ (Grammar of Chanuri (Laz) Language with a Reading book

and a Dictionary) by Niko Mari – most part of this book is devoted to Chanur-Russian dictionary; „Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем“ (Grammar of Megrelian (Iberian) Language with a Reading book and a Dictionary) by Ioseb Kipshidze – this book offers Russian translation of Megrelian words).

In 1918, P. Charaia completed working on his dictionary, which was published by Darejan Tvaltvadze later in 1997. Interestingly, the title of the book caused some controversy in scholarly circles – as prof. T. Gvantseladze notes: „Thorough examination of the book revealed that it was not titled by the author himself and the title page of the manuscript saying „Megrelian-Georgian Comparative Dictionary (Materials for the scholars of Japhetic language)“ was handwritten by someone else“ (Gvantseladze, 2006:75).

It should also be noted that the hardcover of the book is titled as Megrelian-Georgian Dictionary whereas according to P. Charaia's published concept, which is rather clearly communicated in the letter, **Interrelation of Megrelian Dialect with Georgian Language**, Megrelian language is referred to as part of Georgian language and Megrelian vocabulary – obviously, as part of Georgian lexis. Hence, it is unreasonable to conclude that the dictionary completed by P. Charaia is a two-language dictionary.

Later on, a number of other dictionaries were published – these were bilingual, translation dictionaries, for instance, **Megrelian-Georgian dictionaries** by G. Eliava and O. Kajaia; to compare, O. Kajaia viewed Megrelian to have derived as an independent, unwritten language and his work represents a translation type of dictionary, where a Megrelian word is „translated“ into Georgian.

On the other hand, as the title itself suggests, **Megrelian dictionary by A. Kobalia** is presented as a one-language explanatory dictionary. However, in the preface, the author refers to his work as a dictionary of an unwritten language.

The latest publications of the so-called five-language and three-language dictionaries – „**Georgian-Megrelian-Laz-Svan-English**“ and „**English-Georgian-Megrelian Phrasebook**“ – are also rather noteworthy.

Under the circumstances, the tendency to declare Megrelian speech (along with Laz and Svan speeches) as an independent language (accordingly, Megrelians – as a separate ethnic group) continues even today and some foreign foundations are also actively involved in this initiative.

Part III

Analysis of Megrelian Word-Forms

Part three analyses the Megrelian word-forms that are common in K. Gamsakhurdia, L. Kiacheli, and N. Tsuleiskiri's works. The dissertation Abstract will present an analysis of certain word-forms as examples.

3.1. Megrelian forms classified as Imeretian, Gurian lexis in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language

banzǵi - trouble, misfortune

„To get to his messed-up work, he neither spared his horse nor himself“ (Kiacheli, 1984).

The explanatory dictionary identifies the base form **„banzǵi“** (meaning a fight, a fuss) as well as **„čabanzǵuli“** (meaning a complicated, messed-up deal). Both of them are deemed provincial, Imeretian forms.

I. Kipshidze defines the word – **„banzǵ“** (in Russian: „дурное приключение“ – crazy adventure) and the base forms derived from this word – **„banzǵiri“**, **„banzǵili“** („messed-up“), **„aḳo-banzǵili tuma“** („untidy hair“) (Kipshidze, 1914); a verb form **„banzǵ-un-s“** („to plot, to connive“) is quite common in Megrelian speech and the word **„banzǵ-iani“** commonly refers to a person who is a trouble maker.

„banzǵi“ („trouble, misfortune“) - (Imeretian) trouble, misfortune *„God forbid, we get into trouble“* (A. Glonti).

In the Etymological Dictionary of the Kartvelian Languages, the base form, **„banzǵ-“**, is related to a Georgian form, **„bezǵ-“**:

„Georgian form **„bezǵ-“** („bezǵ-eb-a“ – to tell on smb) can be equivalent to Megrelian **„banzǵ-“**, (**„banzǵi vetaxa“** – Don't argue!). In Megrelian speech, the „z“ > „ǵ“ process took place; „n“ has emerged before „ǵ“ (Fähnrich ..., 2000:101-102).

We believe the semantics of the two forms above are actually quite different: the word **„dabezǵeba“** (to tell on smb) has its corresponding word in Megrelian, which is related to the literary base form **„čiv-il“** (to complain): **„čiuł-“**, **„čiuł-en-s“**, **„u-čiuł“** (to report on, to tell on). And the base form – **„banzǵ“**, which is introduced in the explanatory dictionary as a Imeretian form is in fact a Megrelian base form (**„banzǵ-un-s“**).

3.2. Megrelian forms taken as forms of literary language in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language

peteli - bleating

„and heard Khatuna desperate bleating of a captured goat”
(Gamsakhurdia, 1990:457).

„...carried a lamb in his arms and sometimes it ran behind him bleating” (Tsuleiskiri, 1977:183).

„**peteli**“ („**bleating**“) – a sound that goats make – is a Megrelian word form, but it has not been identified in the EDGL likewise. “Peteli” means the sound of a goat in Megrelian speech (Charaia, 1997). There is also an identified verb form – a goat „**petel-an-s**“ (bleats), „**petelans/c**“ (a goat bleats) (Kipshidze, 1914). „**peteli**“ is also identified in Gurian speech and means the bleating of a goat (Glonti, 1984).

The new edition of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language includes the form – „**gaipetelebs**“ (making the sound of bleating, runs bleating), but the origin of this form is not determined. The previous edition of the said dictionary does not include this form at all. Presumably, the relevant volume of the new edition will introduce the corresponding literary verb form of Megrelian „**petelans**“.

žargvali - a wooden house

„... sank to the nearby wooden house and covered her face with a black shawl” (Gamsakhurdia, 1992:235).

„The train first scrolled past Russian style wooden houses scattered in the pine forest” (Kiacheli, 1927:281).

„The body of a child laid in the middle of the wooden house”
(Tsuleiskiri, 1977:5).

EDGL does not provide information on the origins of lexemes: „**žargvali**“ – 1. a building assembled with round uncut logs, a framing; 2. a house built using this method; 3. protection frame for tunnels that are made with logs (EDGL).

„**žargvali**“ is also similarly explained in Georgian Dictionary, according to which a lexicographer gives a reference to a similar word item – „**žirguali**” * („**žirgvali**“ in collections) for comparison (Orbeliani, 1991-1993).

The word-form is compositional consisting of Megrelian base forms „**ža**“ (a pole) + „**rguali**“ (round). I. Kipshidze refers to this very definition

– „**ჟა**“ (a pole, a tree) + „**rguali**“ (round) – a building of round logs (Kipshidze, 1914). This is a Megrelian word, which is also confirmed in other western dialects (Gurian, Imeretian, Rachvelian). There are also such words in Laz „**ჟაგვალა**“ meaning a log and „**ჟაგვალი**“ – a round tree (Tandilava, 2013).

Despite the fact that the word, „**ჟაგვალი**“ is commonly used in Georgian language, there should have been the mention of its Megrelian origin in EDGL.

3.3. Megrelian forms identified with different semantics in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language

sxapi - to ride a horse at a high speed

„When horses were left at the game of *Skhapi*, Astamur took the lead“ (Gamsakhurdia, 1990:85).

According to EDGL, „**sxapi**“ is a provincial and more accurately, a Gurian word and means a trap. In the Megrelian dictionary, O. Kajaia defines the same word as a hooked spring trap to catch birds and compares it to Gurian „**sxapi**“, which means a horse-hair bird trap (Kajaia, 2001-2002).

„**sxapi**“ has a different meaning in Lechkhumian speech – „the neck part of the slaughtered cattle“ (Glonti, 1984).

There is the same form-word with similar semantics in Khevsurian speech: „**sxapni**“ – „cracking with a whip, a rod, etc.“; „the sound of beating“: „*jumping on a horse, there will be cracking („skhapni“) of whips*“ (Chincharauli, 2005).

Prof. R. Sherozia associates the basic form of the word, „**mona-sxapni**“ applied in *The Knight in the Panther's Skin* (riding the horse joyfully) with the root – „**sxap**“ identified in Megrelian speech and its one of the meanings is confirmed by the presence of the word, „**sxapni**“ in Khevsurian speech (Sherozia, 2012:278; Z. Sarjveladze: the basic form – „**sxap**“ is connected with the Pshav form – „**gamosxvep**“).

The EDGL should further develop the item – „**sxapi**“ by adding one of the Megrelian meanings to it – „a leap, a stunt, riding“ (Kobalia, 2010) or „riding a horse with great speed“.

3.4. Unverified Megrelian forms items in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language

mapšalia - a nightingale

„Somewhere nearby a nightingale was chanting“ (Tsuleiskiri, 1977:220).

There is a root – „pšal“ in prefix-suffix production, which relates to a plant – hops („svia“). According to the dictionary, the corresponding Megrelian word for „svia“ (hops) is confirmed to be „mapšalia“, „pšale“ (Makashvili, 1991).

Along with the items – „pshali Zvuia“ (hops), I. Kipshidze also names the forms such as „**ma-b/pšalia**“, „**me-pšalia**“, „**ma-šaia**, **ma-všaia** **Bulbuli** (a nightingale)“; „**ma-pšaluri** (nightingale-like)“, „**ma-pšaluro** (as a nightingale)“ (Kipshidze, 1914). „**Ma- pšal-i-a**“ denotes „**pšalo’s bird**“.

It is also interesting to consider the word – „mapšale“ „**Mesvie Iadoni** (a nightingale)“ (Tandilava, 2013).

The similar word for the Persian „**Bulbuli**“ and Greek „**Iadoni**“ is „**mapšalia**“ in Kartvelian speech, which is used in Samegrelo as well (A. Chikobava also points out that fact; Chikobava, 2011:30-31). It is true that the Persian version – „**bulbul**“ is actively used nowadays, but the word „**mapšalia**“ is becoming more and more common and is more often used in modern literary language; hence, the word should be properly presented in the EDGL.

Concluding Provisions

1. Megrelian vocabulary has long been a source - a basis vocabulary for the centuries-old Georgian literary language.
2. According to the ideology having been formed in Tsarist Russia and the Soviet regime, Megrelian, Laz and Svan dialects were represented as independent, unwritten languages. Thus, there is an attempt to create "Megrelian literary language" based on Megrelian lexis. For a hundred and fifty years, the majority of Georgian scholars, writers and public figures have been confronting the policy of linguistic division of Georgians; they would put priority on the history of the creation of the literary language per se, which perfectly shows that the Georgian literary culture is a unified Georgian creation. Hence, it would be unreasonable to call any of the Kartvelian community „people without an unwritten language“. Arnold Chikobava made a remarkable contribution to Georgians' linguistic unity – having gone against Stalin's viewpoint, he declared Georgian as a historically literary language of Megrelians, Lazi and Svans. With classifying spoken Kartvelian speeches, A. Chikobava had an intermediate standpoint and referred to the Megrelian-Laz and Svan languages as tribal languages. He made sure Megrelian speech had the same status as other Kartvelian dialects; nevertheless, he did not include Megrelian word-forms with consequent classification in the EDGL.
3. None of the lexical items is identified with Megrelian reference in the Explanatory Dictionary of the Georgian Language; obviously, the dictionary contains Megrelian vocabulary, but they are claimed to represent other dialects. There are also certain words in the dictionary that are clearly of Megrelian origin considering their word formation and semantic analysis; however, there is no information on the origins of similar words there. For instance, such words are: „**bağana**“ (a child), „**kučxabedineri**“ (a wedding song), „**Očokoči**“ (a figure from the Georgian mythology, a protector of a forest), „**peteli**“ (bleating), „**žargvali**“ (a wooden house)... Hence, the new edition of the EDGL should focus on adding the word-forms kept in Megrelian speech to the collection.

4. The ideologeme established in the Soviet period about having Megrelian speech granted the status of an unwritten language (as well as Laz and Svan languages) has again become relevant for the authors of Megrelian dictionaries published in recent decades – there has been an increasing tendency of publishing Megrelian “**translation dictionaries**”. At present, foreign foundations are also actively involved in this alarming process supporting the publication of three-language, five-language dictionaries. Some might believe that recognizing Megrelian (Laz, Svan) language is an effective way to save this dialect from disappearing. Nevertheless, it is quite on the contrary - such an approach to the vocabulary of the Kartvelian subsystems, similarly to the Russian or Soviet tendencies, hinders their access to the Georgian literary language and actually, contributes to their alienation. The works of K. Gamsakhurdia, L. Kiacheli, and N. Tsuleiskiri are wonderful examples to demonstrate how Megrelian speech can make a remarkable contribution to the Georgian literary language. Some of the vocabulary units we have analysed in our research are identified in the EDGL (with the reference to another dialect, though!), but they are not comprehensive enough. The new edition of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language should provide more room for Megrelian (also: Laz or Svan) word-forms.
5. The reason why Megrelian dialect has survived for centuries can be explained by the fact that Megrelian vocabulary, as a Georgian cultural heritage, has always been considered to be a valuable source for the Kartvelian literary language (along with the vocabulary of other Kartvelian subsystems).

List of Related Publications

The research process and part of its findings have gradually been reflected in various scholarly reports and articles.

The **list of the articles** published in relevance to the dissertation is the following:

1. Keso Gejua, Megrelian Vocabulary according to Sul Khan-Saba's "Sitkvis kona", Actual Problems of Kartvelology, VIII, TBS, 2019, pp. 139-148
2. Keso Gejua, Konstantine Gamsakhurdia on the Expository Dictionary of the Georgian language, Actual Problems of Kartvelology, VII, TBS, 2018, pp. 45-54
3. Keso Gejua, Megrelian-Laz Vocabulary according to Novels by Konstantine Gamsakhurdia (The smile of Dionysus), Georgian Heritage XXII, Kutaisi, 2018, pp. 23-35
4. Keso Gejua, Megrelian Vocabulary in Konstantine Gamsakhurdia's Novels and Explanatory Dictionary of the Georgian Language, XXXVIII Republican Dialectology Scientific Session, TBS, 2018, pp. 22-23
5. Keso Gejua, Megrelian Vocabulary for the Georgian Literary Language – I, Georgian Heritage XXI, Kutaisi, 2017, pp. 46-50